

1. O slavnostech ohně všeobecně

Předchozí přehled lidových slavností ohně v Evropě vyžaduje několik všeobecných poznámek. Především je těžko si nepovšimnout vzájemné podobnosti všech slavností, ať se slaví v kteroukoli roční dobu a v kterékoli části Evropy. Zvyk zařít velké hranice, skákat přes ně a honit dobytek přes oheň nebo kolem něho byl, jak se zdá, v celé Evropě univerzální, a totéž lze říci o průvodech nebo závodech s planoucími pochodněmi kolem polí, sadů, pastvin nebo dobytčích stájí. Méně rozšířené jsou zvyky metat zapálené kotouče do vzduchu a kutálet hořící kola z kopce. Obřad Vánočního polena se liší od ostatních tím, že se koná v soukromí a podomácku, což je pro něj charakteristické; tento rozdíl však může být dán prostě drsným počasím při zimním slunovratu, které nejenže veřejné shromáždění pod širým nebem znepříjemní, ale co chvíli také může zmařit smysl shromáždění, když tento nadměrně důležitý oheň zhasne pod přívalem deště nebo pod sněhovým příkrovem. Kromě těchto místních nebo sezónních rozdílů je všeobecná podobnost mezi slavnostmi ohně ve všech ročních dobách a na všech místech poměrně značná. A tak jako si jsou podobné tyto obřady, tak podobný je i užitek, který si lidé od nich slibují. Oheň v každé podobě, ať už jako hranice planoucí na určených místech, nebo jako pochodně, s nimiž se chodí z místa na místo, nebo jako řevavé uhlíky či popel z doutnajících hromady paliva, vždy je ku prospěchu obilí, lidem i zvířatům; uplatňuje se buď jako pozitivní vliv tím, že jim dodává životních sil, nebo jako negativní vliv, a v tom případě od nich odvrací hrozící nebezpečí a pohromy, například hromy a blesky, požáry, sněh, plíseň, hmyz, neplodnost, nemoci a v neposlední řadě i čary.

Přirozeně se ptáme, jak se stalo, že se očekává prospěch tak velký a různorodý od prostředků tak jednoduchých. Jak došli lidé k představě, že mohou zajistit tolik dobra nebo odvrátit tolik zla pomocí ohně a kouře, řevavých uhlíků a popele? Moderní badatelé mají pro slavnosti ohně dvě různá vysvětlení. Na jedné straně panoval názor, že jsou to sluneční kouzla čili magické obřady, jimiž lidé na základě imitativní magie zajišťovali sobě, zvířatům i rostlinám potřebné množství slunečního svitu tím, že rozněcovali ohně, jež na zemi napodobují velký nebeský zdroj světla a tepla. To byl názor Wilhelma Mannhardta.¹ Můžeme jej nazvat solární teorií. Na druhé straně se říkalo, že obřadní ohně nemusí mít nutně nějaký vztah k slunci, že jejich smysl je prostě očištný, že mají spálit a zničit všechny škodlivé síly, ať na sebe berou fyzickou podobu čarodějnic, démonů a příšer, nebo vystupují ve formě neosobní jako jakási pronikavá nákaza nebo zkaženost vzduchu. To je názor doktora

¹ W. Mannhardt, *Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme*. Berlin 1875. Str. 521 ad.

Edwarda Westermarcka¹ a zřejmě také profesora Eugena Mogka². Lze jej nazvat purifikační teorií. Tyto dvě teorie vycházejí samozřejmě ze dvou naprosto odlišných pojetí ohně, který v těchto obřadech hraje hlavní úlohu. Podle jednoho hlediska je oheň, podobně jako v naší zeměpisné šířce sluneční svit, příznivou tvořivou silou, která podporuje růst rostlin a všeho, co přispívá ke zdraví a štěstí; podle druhého hlediska je oheň divokou ničivou silou, jež spaluje a stravuje všechny škodlivé prvky, ať duchovní či materiální, které ohrožují život lidí, zvířat a rostlin. Podle jedné teorie je oheň stimulantem, podle druhé dezinficientem, podle jednoho hlediska je jeho moc pozitivní, podle druhého negativní.

Přesto však tato dvě vysvětlení, třebaže se velice liší v tom, jaký charakter přisuzují ohni, nejsou snad zcela neslučitelná. Domníváme-li se, že ohně zapalované při těchto slavnostech měly především napodobovat sluneční světlo a teplo, nemůžeme snad považovat očistné a dezinfekční vlastnosti, jež jim lidová představitost jistě přisuzovala, za atributy přímo odvozené od očistných a dezinfekčních vlastností slunečního svitu? Můžeme tak dospět k závěru, že zatímco napodobování slunečního svitu v těchto obřadech bylo primární a původní, byly přisuzované jim očistné vlastnosti druhotné a odvozené. K takovému závěru, který jen stojí mezi dvěma protichůdnými teoriemi a přiznává zrnko pravdy oběma, jsem došel v dřívějších vydáních tohoto díla; mezitím však doktor Westermarck snesl pádné argumenty ve prospěch čistě purifikační teorie a já jsem nucen přiznat, že jeho argumenty jsou velmi přesvědčivé a že při důkladnějším prozkoumání faktů se zdá, že se vážky jednoznačně vychylují v jeho prospěch. Avšak případ není tak jednoduchý, abychom měli právo bez další diskuse upustit od solární teorie, a proto bych rád uvedl názory mluvící pro ni, dřív než přejdeme k těm, které mluví proti ní. Teorie, kterou zastává tak učený a prozíravý badatel, jako je Wilhelm Mannhardt, zasluhuje, aby byla pozorně vyslechnuta.

2. Solární teorie slavností ohně

V první části tohoto díla jsme viděli, že divoši zajišťují sluneční svit pomocí kouzel, a nebylo by divu, kdyby byl primitivní člověk v Evropě dělal totéž. A skutečně, vezmeme-li v úvahu, že v Evropě je většinu roku studené a mračné počasí, bude se nám zdát zcela přirozené, že sluneční kouzla hrála mnohem významnější úlohu v pověrečných praktikách evropských národů než mezi divochy, kteří žijí blíže rovníku, a dostávají proto od přírody víc slunečního záře, než by si přáli. Takový názor na tyto slavnosti lze podpořit různými argumenty, jež zčásti vycházejí z data jejich konání, zčásti z povahy těchto obřadů a zčásti z vlivu, který údajně mají na počasí a na vegetaci.

Za prvé, pokud jde o data slavností, nemůže být pouhou náhodou, že dvě nejdůležitější a nejrozšířenější slavnosti časově odpovídají víceméně přesně letnímu

¹ E. Westermarck, „Midsummer Customs in Morocco“, v: Folk-lore XVI (1905). Str. 44; *týž*, The Origin and Development of the Moral Ideas. London 1906–1908, I. str. 56; *týž*, Ceremonies and Beliefs Connected with Agriculture, certain Dates of the Solar Year, and the Weather in Morocco. Helsingfors 1913. Str. 93–102.

² E. Mogk, „Sitten und Gebräuche im Kreislauf des Jahres“, v: R. Wuttke, Sächsische Volkskunde. Dresden 1901. Str. 310 ad.

a zimnímu slunovratu, to jest dvěma zvrátovým bodům na zdánlivé sluneční dráze po obloze, kdy v poledne slunce dosahuje svého nejvyššího, respektive nejnižšího bodu. Pokud jde o vánoční svátky uprostřed zimy, o nich se skutečně nemusíme ničeho dohadovat: z výslovného svědectví ze starověku již víme, že je církev zavedla, aby překryla starou pohanskou slavnost zrození slunce, jež se zřejmě podle jejich přesvědčení znovu rodilo v nejkratším dni roku a potom, jak všichni viděli, jeho světla a tepla přibývalo, až uprostřed léta dosáhlo plné zralosti. Soudím, že nezajdeme příliš daleko, budeme-li předpokládat, že Vánoční poleno v krbu, které má tak významnou roli v lidové oslavě vánoc, mělo původně pomáhat rodícímu se slunci uprostřed zimy znovu zažehnout jeho zdánlivě uhasínající světlo.

Nejen datum některých těchto slavností, ale i způsob, jakým se slaví, svědčí o vědomém napodobování slunce. Zvyk kutálet hořící kolo z kopce, jak se to často při těchto obřadech dělá, lze pokládat za napodobení sluneční dráhy na obloze a toto napodobení je zvláště případné o letním slunovratu, kdy každoročně začíná slunce klesat. Tak také vykládají tento zvyk mnozí z těch, kdo jej zaznamenali. Lze říci, že stejně názorně napodobuje jeho zdánlivý pohyb rozhoupaný hořící sud s kolomazí. Rovněž házení ohnivých kotoučů do vzduchu, praxe při těchto slavnostech obvyklá, může posloužit jako ukázka imitativní magie. V těchto, tak jako v mnoha jiných případech, lze předpokládat, že magická síla působí napodobením nebo přenášením; napodobením kýženého výsledku jako by jej lidé skutečně vytvářeli; předstíráním slunečního pohybu po obloze skutečně jako by pomáhali velkému svítícímu tělesu, aby svou pouť vykonávalo přesně a rychle. Z názvu „nebeský oheň“, jak se někdy svatojanskému ohni říkalo, jasně vyplývá vědomá spojitost mezi pozemským a nebeským plamenem.

Také způsob, jímž byl oheň při těchto příležitostech původně zažihán, se uvádí na podporu názoru, že se jedná o napodobování slunce. Jak konstatovali někteří vědci, je velmi pravděpodobné, že v dřívějších dobách byl při těchto periodických slavnostech oheň zpravidla rozdělán třením dvou kusů dřeva. Stále ještě se tak rozděluje na některých místech při velikonočních a při letních slunovratových slavnostech a výslovně se říká, že dříve se tak zažihal při slavnosti Beltane jak ve Skotsku, tak ve Walesu. Analogie s nouzovým ohněm, který se téměř vždy rozděluje třením dvou dřev a někdy otáčením kola, nám umožňuje takřka s určitostí tvrdit, že to byl prakticky neměnný způsob rozdělování ohně při těchto periodických slavnostech. Je pravděpodobné, že kolo, jež se k tomuto účelu používalo, představuje slunce, a jestliže se dříve při pravidelně se opakujících slavnostech rozdělovaly ohně stejným způsobem, lze to považovat za potvrzení názoru, že tu původně šlo o sluneční kouzla. Jak ukázal Kuhn, existuje skutečně určitý důkaz svědčící o tom, že se letní oheň původně takto rozděloval. Viděli jsme, že mnoho maďarských sviňáků rozděluje v předvečer letního slunovratu oheň roztáčením kola kolem dřevěné osy obalené konopím a že prohánějí takto rozdělaným ohněm prasata. Ve švábském Obermedlingenu se „nebeský oheň“, jak se mu říkalo, dělal na den svatého Víta (patnáctého června) zažehnutím kola od vozu, které bylo potřené smúlou a vyplátené slámou, připevněné k dvanáct stop vysoké tyči, jejíž vrchol byl nasazen do náboje kola. Tento oheň se dělal na vrcholku hory, a jak vyšlehl plamen, lidé s očima a pažemi pozvednutými k nebi pronášeli ustálenou formuli. Nasazování kola na tyč a jeho zapalování tu napovídá, že tento oheň byl původně rozdělán, jako tomu bylo

v případě nouzového ohně, roztáčením kola. Tento obřad se koná v den nepřilíš vzdálený od slunovratu; víme, že v Mazursku se v den letního slunovratu oheň skutečně rozdělává či rozdělával rychlým otáčením kola na dubové tyči, ačkoliv se nepraví, že se takto získaného ohně užívalo k zažihání hranice. Musíme ovšem mít na paměti, že ve všech takových případech užití kola může být jen pouhým mechanickým prostředkem k usnadnění operace rozdělání ohně, aby se zvětšilo tření, a nemusí to mít žádný symbolický význam.

Vliv, který předpokládáně vyvíjejí tyto ohně, ať už periodické, nebo přležitostné, na počasí a rostlinstvo, lze rovněž uvést ve prospěch názoru, že jsou slunečním kouzlem, neboť účinek, který se jim připisuje, připomíná účinek slunečního záření. Tak francouzská víra, že pálení hranic v deštivém červnu způsobí, že přestane pršet, vychází z předpokladu, že ohně mohou rozptýlit temné mraky a přimět slunce, aby vysvitlo ve své zářivé nádheře a vysušilo mokrou zemi a kapky stékající ze stromů. Podobně nouzový oheň, který ve Švýcarsku pálí děti o mlhavých dnech, aby se mlha rozptýlila, lze přirozeně vysvětlit jako sluneční kouzlo. Ve Vogézách lidé věří, že letní ohně chrání zemské plody a pomáhají zajišťovat dobrou úrodu. Ve Švédsku lidé usuzují na horko nebo zimu v nadcházejícím období podle toho, jakým směrem šlehají plameny prvomájové hranice. Jestliže šlehají jižním směrem, bude teplo, jestliže severním, bude zima. Dnes se bezpochyby považuje směr plamenů jen za předzvěst počasí, nikoliv za způsob jeho ovlivňování. Můžeme však být naprosto jisti, že toto je jeden z těch případů, kdy magie poklesla na věštění. I v pohorí Eifel platí, že když se nese kouř tím směrem, kde jsou obilná pole, je to znamením, že žně budou bohaté. Dříve se však lidé patrně nedomnívali, že kouř a plamen pouze předpovídá, ale věřili, že skutečně zajišťuje bohatou žně, přičemž žár plamenů působí na obilí jako sluneční záře. Z této představy snad vycházeli lidé na ostrově Man, když zapalovali ohně na návětrné straně svých polí, aby přes ně táhl kouř. Také v jižní Africe zapalují asi tak v dubnu Matabelové na návětrné straně svých zahrad velké ohně, „protože se domnívají, že kouř plynoucí nad plodinami napomůže jejich dozrávání“. Také u Zuluů „se pálí medicína na ohni umístěném na návětrné straně zahrady a vykuřování, kterého se tak rostlinám dostává, se považuje za prospěšné pro úrodu“.¹ Také představu našich evropských rolníků, že obilí dobře poroste až tam, kam až je vidět plápolající hranici, lze vysvětlit jako pozůstatek víry v oživující a zúrodňující moc ohňů. A dalo by se říci, že se se stejnou vírou setkáváme v představě, že uhlíky vyňaté z hranice a vložené do polí podpoří růst obilí, a lze se domnívat, že je i v pozadí takových zvyků, jako sít lněné semeno ve směru, jímž šlehají plameny, míchat při setí popel z hranice s osivem, rozhazovat popel po polích, aby dobře rodila, a zastrkávat kus vánočního polena do pluhu, aby osivo dobře vzešlo. Myšlenka, že len nebo konopí narostou do té výše, kam až dosahují plameny, nebo tak vysoko, jak vysoko přes ně lidé skáčou, patří zjevně do téže skupiny představ. Jestliže planoucí kolo, kutálené dolů z kopce, dorazilo k řece, aniž zhaslo, přijímali to v Konzu na břehu Moselly jako důkaz, že bude bohaté vinobraní. Tato víra byla tak pevná, že úspěšné provedení tohoto obřadu vesničany opravňovalo k tomu, aby majitelům sousedních vinic uložili poplatek. Kolo, které nezhaslo, se tu mohlo považovat za představitele slunce nezahaleného v mracích, jež se zase

¹ J. Roscoe, *The Kafirs of Natal and the Zulu Country*. London 1857. Str. 18.

mohlo považovat za příslib bohatého vinobraní. A tak plný vůz bílého vína, který vesničané dostávali z okolních vinic, se mohl pokládat za úplatu za sluneční svít, který hroznům zajistili. Podobně v glamorganské dolině se o letním slunovratu kutálelo kolo z kopce, a když zhaslo dřív, než dorazilo dolů, lidé očekávali špatné žně; když však bylo kolo v plamenech po celou cestu dolů a ještě potom dlouho hořelo, těšili se rolníci toho léta na bohatou úrodu. Zde bychom měli opět předpokládat, že venkovská mysl vysledovala přímé sepětí mezi ohněm kola a ohněm slunce, na němž úroda závisí.

V lidových pověrách se však oživující a zúrodnující vliv ohňů neomezuje jen na rostlinný svět, vztahuje se také na zvířata. To jasně vyplývá z irského zvyku prohánět jalový dobytek letním ohněm, z francouzské pověry, že Vánoční poleno namočené do vody pomáhá kravám otelit se, z francouzské a srbské představy, že bude tolik kuřat, telat, jehňat a kůzlat, kolik jisker vyletí z Vánočního polena, z francouzského zvyku dávat popel z hranic do kukaní, aby slepice snášely vejce, a z německé praxe míchat popel z hranic s pitím pro dobytek, aby zvířata prospívala. Existují rovněž jisté zřetelné náznaky toho, že laskavé teplo ohňů má podporovat i lidskou plodnost. V Maroku se lidé domnívají, že bezdětné páry budou mít potomstvo, budou-li skákat přes letní oheň. V Irsku se věří, že dívka, která třikrát přeskočí svatojanskou hranici, se brzy provdá a bude mít mnoho dětí; ve Flandrech skáčou ženy přes svatojanské hranice, aby si zajistily snadný porod; v různých končinách Francie se lidé domnívají, že obtančí-li dívka devět ohňů, určitě se do roka provdá, a v Čechách si myslí, že se provdá, už když jen spatří devět hranic. Naproti tomu v Lechrainu lidé říkají, že když mladý muž a žena společně přeskočí letní oheň a nezačerní se přitom, nestane se mladá žena v příštích dvanácti měsících matkou, protože se jí plameny nedotkly a nezúrodnily ji. Ve Švýcarsku a ve Francii je místy zapálení Vánočního polena provázáno modlitbou, aby ženy rodily děti, aby kozy vrhly kůzlata a ovce jehňata. Pravidlo, které se místy zachovává, že hranice má zapalovat osoba, která jako poslední vstoupila do manželství, patří, jak se zdá, do téže kategorie představ, ať už proto, že na takovou osobu má působit plodivý a zúrodnující vliv ohně, nebo že ona jím působí na oheň. Běžný zvyk milenců skákat ruku v ruce přes oheň vznikl patrně právě z představy, že tím bude jejich manželství požehnáno potomstvím; a podobný motiv může vysvětlit i obyčej, který ukládá párům sezdaným v uplynulém roce, aby tančily při světle pochodní. Ke scénám prostopášnosti, kterými se vyznačovala slavnost letního slunovratu u Estonců, podobně jako kdysi prvomájová oslava u nás, nedocházelo asi z pouhé nevázanosti účastníků slavnosti, ale z primitivní představy, že jakési tajemné pouto, jež spojuje život člověka v tomto zvrátovém bodu roku s nebeským koloběhem, tyto orgie ospravedlňuje, ba přímo vyžaduje.

Při slavnostech, jimiž se zabýváme, je zvyk pálení ohňů obvykle spojen s obyčejem nosit kolem polí, sadů, pastvin, ovcí a dobytka zapálené pochodně; a není pochyb, že tyto dva zvyky jsou jen dvěma různými způsoby, jak dosáhnout téhož cíle, totiž prospěchu, který údajně plyne z ohně, ať už planoucího na zemi, nebo přenášeného z místa na místo. Vysvětlujeme-li pálení ohňů solární teorií, jsme ovšem zřejmě nuceni aplikovat ji také na pochodně; musíme pak předpokládat, že zvyk chodit nebo běhat s planoucími pochodněmi po kraji je prostě jen prostředkem, jak široko daleko roznášet laskavý vliv sluneční záře, jejíž slabou napodoben-

ninou jsou tyto mihotavé plameny. Ve prospěch tohoto názoru lze uvést, že se někdy pochodně nosí kolem polí výslovně proto, aby je zúrodnily, a se stejným záměrem se někdy dávají do polí i žhavé uhlíky z hranic, aby se předešlo obilné sněti. V Normandii večer na Tři krále muži, ženy i děti divoce pobíhají po polích a sadech s planoucími pochodněmi, mávají jimi kolem větví a házejí je na kmeny ovocných stromů, aby spálili lišejník a zahnali krtky a polní myši. „Věří, že tento obřad plní dvojí účel, jednak vyháání škůdce, jejichž rozmnožení by bylo skutečnou pohromou, jednak přenáší úrodnost na stromy, pole i na dobytek“;¹ domnívají se, že čím déle obřad trvá, tím větší bude na podzim úroda ovoce. V Čechách říkají, že obilí naroste do takové výšky, jak vysoko se vyhazují do vzduchu planoucí košťata. S takovými představami se neshledáme jen v Evropě. V Koreji několik dní před slavností Nového roku mávají palácoví eunuchové hořícími pochodněmi a přitom propěvují invokace, což má v nadcházejícím období zajistit štědrú úrodu. Zvyk kutálet hořící kolo po polích, který se udržoval v Poitou výslovně proto, aby pole dobře rodila, lze považovat za ztělesnění téže představy v ještě názornější podobě; tímto způsobem se totiž pouští po zemi, které se má dostat jeho oživujícího a příznivého vlivu; nápodobá samotného slunce, a nejen jeho světla a tepla, jež představují pochodně. A tak je tedy zvyk nosit zapálené pochodně kolem dobytka zřejmě ekvivalentem honění dobytka přes hranici; a je-li hranice slunečním kouzlem, musí jím být pochodně též.

3. Purifikační teorie slavností ohně

Doposud jsme se zabývali tím, co lze uvést ve prospěch teorie, podle níž je při evropských slavnostech ohně hranice zažihána jako kouzlo k zajištění hojného slunečního svitu pro lidi a zvířata, pro obilí i ovoce. Zbývá zvážít, co lze říci proti této teorii a ve prospěch názoru, že se při těchto obřadech neužívá ohně jako plodivého, ale jako očištného činitele, jenž očištuje lidi, zvířata i rostliny tím, že spálí a stráví škodlivé prvky, ať už hmotné, nebo duchovní, které ohrožují všechno živé nemocemi a smrtí.

Především je třeba si povšimnout, že lidé, kteří ohňové zvyky praktikují, nikdy neuvádějí na jejich vysvětlení sluneční teorii, zatímco se naopak často a důrazně odvolávají na teorii purifikační. To je závažný argument ve prospěch purifikační teorie a proti teorii solární; lidové vysvětlení lidového zvyku se totiž nemá bez závažného důvodu nikdy odmítat. A v tomto případě, jak se zdá, žádný závažný důvod pro jeho odmítnutí není. Pojetí ohně jako ničivého činitele, kterého je možno s prospěchem využít ke spálení zlých věcí, je tak jednoduché a zřejmé, že nemohlo uniknout ani pozornosti primitivních rolníků, u nichž tyto slavnosti vznikly. Na druhé straně pojetí ohně jako sluneční emanace nebo alespoň jako něčeho, co je se sluncem spojeno svazkem fyzické sounáležitosti, je mnohem méně prosté a zřejmé; a ačkoliv je nepopíratelné, že se ohně užívalo jako kouzla k zajištění sluneční záře, neměli bychom se ve snaze vysvětlit lidové zvyky nikdy uchýlovat k huře srozumitelné představě, když je po ruce jednodušší a když pro ni mluví přímo svědectví lidu.

¹ *Amélie Bosquet*, *La Normandie Romanesque et Merveilleuse*. Paris-Rouen 1845. Str. 295 ad.; srv. *Jules Lecoœur*, *Esquisses du Bocage Normand*. Condé-sur-Noireau 1883-1887. II, str. 126-129.

A v případě slavností ohně lidé neustále zdůrazňují ničivý aspekt ohně; a velký význam má i to, že zlo, proti němuž je oheň zaměřen, jsou čáry. Stále znovu se dozvídáme, že ohně mají spálit nebo zahnat čarodějnice, a tento záměr je někdy názorně vyjádřen upálením figury čarodějnice v ohni. A když si připomeneme, jak velký vliv měl ve všech dobách na myšlení evropských národů strach z čarů, můžeme vytušit, že hlavním úkolem všech těchto ohňových slavností bylo zničit nebo alespoň vypudit čarodějnice, které byly považovány za příčinu téměř všech neštěstí a pohrom, postihujících lidi, jejich dobytek i úrodu.

Tato domněnka se potvrdí, když se blíže podíváme na zlo, na něž měly být hranice a pochodně lékem. Především mezi tato zla patří nemoci dobytka; a ze všech špatností, jichž se prý čarodějnice dopouštějí, se snad žádná neustále nezdůrazňuje tolik, jako škody páchané na dobytku, zejména kradením mléka kravám. Je příznačné, že se nouzový oheň, jež snad lze považovat za předchůdce všech periodických slavností ohně, pálí především jako lék proti dobytčímu moru a jiným nemocem dobytka; tato okolnost napovídá, co se i jinak zdá celkově pravděpodobné, že zvyk zažíhat tento oheň pochází z doby, kdy předkové evropských národů žili hlavně ze svých stád a zemědělství hrálo v jejich životě podřadnou úlohu. Čarodějnice a vlci jsou dva největší nepřátelé, jichž se pastýř na mnoha místech v Evropě stále ještě obává; a tak není divu, že se uchyluje k ohni jako mocnému prostředku k zahánění obou. U slovanských národů podle všeho nejsou nepřitelem, k jehož potírání je nouzový oheň určen, ani tak živé čarodějnice, jako upíří a jiní zlí duchové, a tento obřad má spíš tyto zhoubné bytosti zahánět, než je doopravdy strávit v plamenech. Pro naše nynější bádání jsou však takové rozdíly bezvýznamné. Je třeba si povšimnout důležité věci, že totiž nouzový oheň, z něhož pravděpodobně vznikly všechny ohňové slavnosti, jimiž se nyní zabýváme, není u Slovanů slunečním kouzlem, ale jasně a nepochybně pouze prostředkem ochrany lidí i zvířat proti útokům škodlivých tvorů, jež je možno, jak se rolník domnívá, spálit nebo vyděsit zárem ohně stejně tak, jako je možno spálit nebo vyděsit divou zvěř.

Často se také předpokládá, že hranice chrání pole proti kroupám a usedlost proti hromu a blesku. Avšak lidé se často domnívají, že kroupy a hromobití způsobují čarodějnice; proto oheň, který čarodějnice zahání, je současně talismanem proti kroupám, hromu a blesku. Dále pak ohořelá polena z hranice se obyčejně schovávají v domech, aby je střežila před požárem; a ačkoliv se toto snad může dělat podle principu homeopatické magie, kdy má být jeden oheň ochranou před druhým, není vyloučené, že tady je možná záměrem držet v šachu čarodějnice zhářky. Lidé také skáčou přes hranice, aby předešli kolice, a dívají se upřeně do plamenů, aby si uchovali oči v dobrém zdraví; a jak kolika, tak i bolavé oči se v Německu, a patrně i jinde, přičítají pletichám čarodějnic. Přeskakování a obcházení svatojanských ohňů se také považuje za prostředek, který má člověka při žních ochránit před bolestmi v zádech; a v Německu se takovým bolestem říká „střely čarodějnic“ (Hensenschuß) a připisují se čárům.

Mají-li se však hranice a pochodně při slavnostech ohně považovat především za zbraně namířené proti čarodějnicím a čarodějům, je pravděpodobné, že totéž vysvětlení se hodí nejen na planoucí kotouče metané do vzduchu, ale také na hořící kola, jež se při těchto příležitostech kutálejí dolů z kopce; můžeme předpokládat, že také kotouče i kola mají pálit čarodějnice, které se neviditelně vznášejí ve

vzduchu nebo nepozorovaně obcházejí pole, sady a vinice na svazích. O čarodějnicích panuje obecně domněnka, že se prohánějí vzduchem na košťatech či na jiných stejně vhodných dopravních prostředcích. Jak jinak je v takovém případě lze účinně zasáhnout než metáním planoucích střel, ať už kotoučů, pochodní nebo košťat, když se v šeru lidem míhají nad hlavami? Jihoslovanský rolník věří, že čarodějnice létají v tmavých bouřkových mracích; a tak střílí do mraků, aby čarodějky sundal, a při tom je proklíná: „Prokletá, prokletá Héródias, tvá matka je pohanka Bohem zatracená a krví Vykupitelovou spoutaná!“ Vynese také hrnci žhavých uhlíků, na něž stříkl svatý olej a nasypal vavřínové listy a pelyněk, aby udělal kouř. Počítá, že dým vystoupí až k mrakům, čarodějnice omámi a ty spadnou na zem. A aby nedopadly měkce, ale pořádně si natloukly, vynese ten halama rychle židli a obrátí ji nohama vzhůru, aby si čarodějka při dopadu zlámala nohy o nohy židle. A co víc, krvelačně položí kosy, motyky a jiné strašné zbraně ostřím nahoru, aby se ubožáčky pořezaly a zmrzačily, až z mraků spadnou přímo na ně.

Podle tohoto názoru plodnost, která má být důsledkem ohně na hranici, pochodních, kotoučích a kutálejších se kolech, není bezprostředním výsledkem zvýšeného slunečního tepla, jež oheň magicky vyvolal; jde tu pouze o nepřímý důsledek, jehož bylo dosaženo uvolněním plodivých sil rostlin a zvířat z neblahého čarodějného sevření. A co platí o plodnosti rostlin a zvířat, platí asi i o plodnosti lidských pohlaví. Věří se, že hranice pomáhají uzavírat sňatky a bezdětným dvojicím sesílají potomky. Šťastný důsledek nemusí pramenit přímo z oživující a zúrodnující energie ohně; může nepřímo plynout ze schopnosti ohně odstraňovat ty překážky, jimiž čarodějnice a čarodějové pomocí svých kouzel neustále ohrožují spojení muže a ženy.

Vcelku se tedy teorie o očistné moci obřadních ohňů zdá pravděpodobnější a je ve větším souladu s materiálem než opačná teorie o jejich spojitosti se sluncem.

Upalování lidských bytostí v ohních

1. Upalování figur v ohni

Ještě si musíme položit otázku: jaký význam má při těchto slavnostech upalování figur v ohni? Odpověď na tuto otázku se po předchozím rozboru zdá jasná. Protože se jako důvod pálení ohňů často uvádí upalování čarodějnic a protože se figuře, která se na nich upaluje, někdy říká „čarodějnice“, můžeme pochopitelně dojít k závěru, že všechny figury pohlcované při těchto příležitostech plameny představují čarodějnice nebo kouzelníky a že zvyk upalovat figury je pouhou náhradou za upalování zlých mužů a žen přímo, protože na základě homeopatické čili imitativní magie je prakticky zničena sama čarodějnice, jestliže je zničeno její zpodobnění. Vcelku je asi tento výklad upalování slaměných figur v lidské podobě při těchto slavnostech nejpravděpodobnější.

Toto vysvětlení se ovšem nemusí hodit na všechny případy a někdy je možno nebo dokonce nutno hledat vysvětlení jiné. Figury takto upalované lze totiž, jak jsem už poznamenal, sotva posuzovat odděleně od figur Smrti, které se spalují nebo jinak ničí na jaře; uvedl jsem již důvody, proč je třeba považovat takzvané figury Smrti za skutečné představitele ducha stromu nebo rostlinstva. Je snad možno vysvětlit ony druhé figury, které se upalují na jarních a letních hranicích, stejným způsobem? Zdálo by se, že ano. Podobně jako se zapichují do země zbytky takzvané Smrti, aby rostlo obilí, tak také se někdy dávají na pole i zuhelnatělé kousky figur upálených na jarních hranicích, ve víře, že to ochrání úrodu před škůdci. A také smyslem zvyku, podle něhož musí poslední provdaná žena skákat přes oheň, kde se na Masopustní úterý upaluje slaměný panák, je pravděpodobně učinit ji plodnou. Avšak jak víme, je moc sesílat ženám požehnání na potomstvu zvláštním atributem duchů stromů; je proto na místě předpoklad, že hořící figura, přes niž nevěsta musí skákat, je představitelem zúrodnujícího ducha stromu nebo rostlinstva. Tato povaha figury jakožto představitele ducha rostlinstva stojí téměř mimo veškerou pochybnost, je-li figura zhotovena z nevymláceného obilného snopu nebo je-li od hlavy k patě pokryta květinami. Vezměme v úvahu také to, že místo panáka se na jarních i svatojanských hranicích někdy také spalují stromy, živé i poražené. Uvážíme-li nyní, jak často duch stromu vystupuje v lidské podobě, nebude ukvapená naše domněnka, že v případech, kdy je v těchto ohních spalován někdy strom a někdy figura, jsou figura i strom chápány jako rovnocenné a oba představují ducha rostlinstva. Tuto domněnku opět potvrzuje pozorování, že za prvé se někdy figura, jež má být spálena, nosí současně s májkou, přičemž figuru nosí chlapci a májku děvčata; a za druhé že figura je někdy přivázána k živému stromu a spálena spolu s ním. V těchto případech není téměř pochyb, že jde o ducha stromu, který je, jak už jsme se s tím setkali dříve, představován dvojmo, stromem i figurou. Je přirozené, že skutečná povaha

figury jako představitele dobrodějného ducha rostlinstva bývá někdy zapomenuta. Zvyk upalovat dobrodějného boha je příliš cizí pozdějšímu způsobu myšlení, než aby nebyl vykládán chybně. Je dost pochopitelné, že lidé, kteří i nadále upalovali zpodobnění boha, začali je ztotožňovat s figurami osob, na něž z různých důvodů pohlíželi s odporem, jako například Jidáše Iškariotského, Luthera a čarodějnic.

Obecné důvody pro zabíjení boha nebo jeho představitele jsme probrali v jedné předchozí kapitole. Je-li však bůh právě božstvem rostlinstva, jsou zvláštní důvody pro to, aby zemřel ohněm. Světlo a teplo jsou totiž pro růst vegetace nezbytné a na základě sympatetické magie zajistíme stromům i obilí jejich dostatek tím, že vystavíme osobního představitele rostlinstva jejich působení. Jinými slovy, spálením ducha rostlinstva v ohni, který představuje slunce, se zajistí rostlinstvu dostatek slunce, alespoň na určitou dobu. Lze namítnout, že je-li záměrem prostě jen zajistit rostlinstvu dostatek slunečního svitu, může být podle zásad sympatetické magie tohoto cíle lépe dosaženo, když představitel rostlinstva ohněm pouze projde. A to se skutečně také někdy děje. V Rusku, jak jsme viděli, se slaměná figura Kupalova v letním ohni nespaluje, pouze se přes oheň nosí sem tam. Avšak z důvodů už uvedených je nezbytné, aby bůh zemřel; proto je druhého dne Kupalo zbaven všech svých ozdob a hozen do řeky. V tomto ruském zvyku může být protažení figury ohněm také slunečním kouzlem, není-li to pouhá očista; zabití boha je samostatný akt a způsob jeho zabití – utopení – je patrně dešťovým kouzlem. Lidé však obvykle nepovažovali za nutné činit tento jemný rozdíl; z nejrůznějších důvodů, o nichž jsme už hovořili, považují za užitečné vystavit boha rostlinstva působení vysokého žáru a také jej zabít; a tak tyto dvě výhody prostě a jednoduše spojí a upálí ho.

2. *Upalování lidí a zvířat v ohni*

V lidových zvycích spojených s ohňovými slavnostmi v Evropě se setkáváme s určitými prvky, které svědčí o existenci dřívějšího zvyku lidských obětí. Máme důvody domnívat se, že v Evropě často vystupovaly jako představitelé ducha stromu a ducha obilí živé osoby a v této úloze umíraly. Není proto důvodu, proč by neměly být právě upalovány, jestliže jejich usmrcením touto cestou bylo patrně možno získat nějaké zvláštní výhody. Zřetel lidského utrpení nepatří k těm, které primitivní člověk bere v úvahu. Při ohňových slavnostech, jimiž se zabýváme, se někdy v předstíraném upalování lidí zachází tak daleko, že to patrně právem můžeme považovat za zmírněné přežívání staršího zvyku, kdy byli lidé skutečně upalováni. Viděli jsme, že v Cáchách hraje muž oblečený do hrachoviny svou roli tak obratně, že děti opravdu věří, že uhořel. V Jumièges v Normandii honili kamarádi muže celého oblečeného v zeleném, který měl titul Zelený vlk; a když jej chytili, předstírali, že ho házejí do svatojanského ohně. Podobně při beltanských ohních ve Skotsku lidé předstírali, že se chápou oběti a házejí ji do ohně, a potom se po nějakou dobu o ní mluvilo jako o nebožtíkovi. Také v hallowe'enských hranicích v severovýchodním Skotsku se patrně setkáváme s podobným předstíráním, a to u zvyku, kdy si jeden mládenec lehne co nejbliž k ohni a ostatní jej přeskakují. Titulární král v Aix, jenž vládl jeden rok a jako první obtančil letní hranici, měl asi ve starých dobách méně příjemnou povinnost, neboť byl palivem pro oheň, který v pozdějších dobách pouze zažíhal. Pokud jde o další zvyky, má patrně Mannhardt pravdu, rozpoznává-li v nich stopy starého zvyku upalovat v listí zahaleného představitele du-

cha rostlinstva. V rakouském Wolfecku chodí o letním slunovratu od domu k domu chlapec, celý zahalený do jedlového chvojí a doprovázený rámusící bandou, a sbírá dřevo na hranici. Když dostane dřevo, zazpívá:

Potřebuji lesní stromy,
ne kyselé mléko,
ale pivo a víno,
jen tak může být lesní muž veselý a čilý.

Také na některých místech v Bavorsku chlapci, kteří chodí od domu k domu a sbírají palivo na letní hranici, zahalí jednoho ze svého středu od hlavy k patě do jedlového chvojí a vodí jej na provaze po celé vesnici. Ve württemberském Moosheimu trvala slavnost svatojanského ohně obyčejně čtrnáct dní a končila druhou neděli po letním slunovratu. Toho dne byla hranice ponechána na starost dětem, zatímco dospělí lidé se vydali do lesa. Tady zahalili do listí a větviček mládence, který šel v tomto přestrojení k ohni, rozházel jej a rozšlapal. Jak ho uviděli, všichni přítomní prchali.

Zdá se však, že je možné jít ještě dál. Naprosto nedvojznačné stopy po lidských obětech přinášených při těchto příležitostech jsou, jak jsme viděli, ty, které ještě asi před sto lety přežívaly ve zvyku pálit beltanské ohně na Skotské vysočině, to jest u keltského obyvatelstva; Keltové, žijící v odlehleém koutě Evropy a téměř úplně izolovaní od cizího vlivu, si až do té doby uchovali své pohanské obyčeje lépe než kterýkoli jiný národ v západní Evropě. Proto má takový význam, že na základě nepochybných dokladů víme, že Keltové systematicky přinášeli lidské oběti ohněm. Nejstarší popis těchto obětí nám odkázal Julius Caesar. Jako dobyvatel do té doby nezávislých Keltů z Galie měl Caesar dostatek příležitosti pozorovat národní keltské náboženství a obyčeje v době, kdy byly ještě živé, nesly jasnou domácí ražbu a doposud se nerozplynuly v kadlubu římské civilizace. Caesar zřejmě vtělil do svého popisu pozorování řeckého badatele Poseidónia, jenž cestoval po Galii asi padesát let předtím, než Caesar dovedl římské vojáky k Lamanšskému průlivu. Řecký geograf Strabón a historik Diodóros z něho zřejmě čerpali také, avšak nezávisle na sobě i na Caesarovi, protože každá z těchto tří odvozených zpráv obsahuje některé detaily, jež nelze nalézt v obou zbývajících. Když je dáme dohromady, můžeme s určitou pravděpodobností rekonstruovat původní zprávu Poseidóniovu a získat tak obraz obětí, které přinášeli Keltové z Galie na konci druhého století před naším letopočtem. V hlavních rysech vypadal tento obyčej, jak se zdá, takto: Keltové si ponechávali odsouzené zločince a obětovali je bohům při velkém svátku, který se pořádá každých pět let. Věřili, že čím víc je takových obětí, tím víc bude země rodit. Jestliže nebyl pro tyto oběti dostatek zločinců, doplnili počet váleční zajatci. Když přišel čas, druidové čili kněží oběti usmrtili. Některé zastřelili šípy, jiné narazili na kůl a některé upálili zaživa tímto způsobem: z pletiva nebo ze dřeva a z trávy byly zhotoveny obrovské sochy a do nich se nahnali živí lidé, dobytek i další zvířata; pak byly sochy zapáleny a shořely i se svým živoucím obsahem.

Tak vypadaly velké slavnosti, které se konaly každých pět let. Avšak kromě těchto pětiletých slavností, konaných v tak velkém měřítku a zřejmě také s velkými nároky na lidské životy, se pořádaly, jak lze předpokládat, podobné každoroční slavnosti, avšak v menším měřítku, z nichž vznikly přímo alespoň některé ze slav-

ností ohně, které se dosud rok co rok pořádají v mnoha částech Evropy. Gigantické sochy pletené z proutí nebo pokryté trávou, do nichž druidové zavírali své oběti, nám připomínají konstrukce z větví, do nichž je dosud tak často uzavírán lidský představitel ducha stromu. Proto když Mannhardt viděl, že plodnost půdy zřejmě má záviset na řádném provedení těchto obětí, interpretoval keltské oběti uzavřené do proutí a trávy jako představitele ducha stromu či ducha rostlinstva.

Proutění obří druidů měli podle všeho až donedávna, a možná že ještě mají, své představitele na jarních a slunovratových slavnostech novodobé Evropy. V Douay se až do začátku devatenáctého století konal každoročně průvod vždy v neděli nejbližší sedmému červenci. Hlavním článkem tohoto průvodu byla obrovská figura, asi dvacet či třicet stop vysoká, upletená z proutí a zvaná „obr“; po ulicích se pohybovala pomocí válců a provazů, které obsluhovali muži ukrytí ve figuře. Figura byla vyzbrojena jako rytíř kopím, mečem, přilbou a štítem. Za ní kráčela její manželka a tři děti, všichni zhotovení stejným způsobem z proutěného pletiva, ale menších rozměrů. V Dunkerque se průvod obrů konal v den letního slunovratu, dvacátého čtvrtého června. Tato slavnost, známá jako Dunkerqueská bláznovství, přitahovala množství diváků. Obrem byla obrovská figura z proutěného pletiva, někdy až pětáctičtyřicet stop vysoká, oblečená do modrého, zlatě pruhovaného hávu, který jí sahal až na paty a halil dvanáct i více mužů, ukrytých uvnitř a pohybujících figurou tak, že tančila a na diváky kývala hlavou. Této obrovské soše se říkalo Papa Reuss a v kapse měla statné dítě brodbingnažských rozměrů. Průvod uzavírala obrova dcera, zhotovená podobně jako otec z proutí, možná že jen o málo menší než on. Většina brabantských a flanderských měst a vesnic má nebo mívala svého proutěného obra, s nímž se každoročně chodilo pro potěšení obyvatelstva, které tyto směšné figury milovalo, mluvilo o nich s patriotickým zanícením a nikdy je neunavovalo na ně civět. V Antverpách byl obr tak velký, že žádná z městských bran nebyla dost velká, aby jí mohl projít; proto nemohl navštěvovat své bratry-obry v sousedních městech, jako to při slavnostních příležitostech dělávali jiní belgičtí obři.

V Anglii byli umělí obři, jak se zdá, stálým bodem programu na slavnosti letního slunovratu. Jeden autor ze šestnáctého století mluví o „podívané v den letního slunovratu v Londýně, kde se k úžasu lidí předvádějí velcí a oškliví obři, kteří kráčejí jako živí a jsou po zuby ozbrojeni, uvnitř jsou však vycpáni tmavým papírem s koudelí, které chytří hoši, nahlížejíce dospod, lstivě objevují a jemuž se vysmívají“. V Chesteru byly součástí každoroční podívané v předvečer letního slunovratu figury čtyř obrů se zvířaty, koničky na tyčích a jiné figury. V Coventry se s obrem zřejmě předváděla i obrova manželka. V Burfordu v oxfordském hrabství se večer před svatým Janem obyčejně slavil velice vesele a po městě se nosil sem a tam obr a drak. Poslední z těchto anglických obcházejících obrů se zachoval v Salisbury, kde jej jeden starožitník našel asi roku 1844, rozpadávajícího se v zanedbané síni krejčovského cechu. Jeho tělo bylo zhotovené z latěk a obručí a podobalo se konstrukci, kterou na sobě nosíval na prvního máje Honza v zeleném (Jack-in-the-Green).

V těchto případech vystupovali obři jen v průvodech. Někdy je však upalovali na letních hranicích. Tak lidé z rue aux Ours v Paříži dělávali každoročně velkou proutěnou figuru oblečenou jako voják, s níž několik dní chodili po ulicích a třetího července ji slavnostně spálili, zatímco zástup diváků přitom zpíval „Salve Regina“. Obřad řídila osoba s planoucí pochodní v ruce, která měla titul krále. Hořící

zbytky figury se házely mezi lid, který se o ně obyčejně dral. Tento zvyk byl v roce 1743 zakázán. V Brie, v Ile de France, se každoročně v předvečer svatého Jana upaloval proutěný, osmnáct stop vysoký obr.

Také druidský zvyk upalovat živá zvířata v proutěném pletivu má svůj protějšek v jarních a slunovratových slavnostech. V Luchonu v Pyrenejích se večer před svatým Janem „postaví ve středu hlavního předměstí do výše asi šesti stop dutý sloup, zhotovený z pevného proutěného pletiva, který je až nahoru opleten zeleným listím; dole jsou malebně do skupin uspořádány nejkrásnější květiny a keře, které bylo možno sehnat, aby pro tuto scénu vytvořily jakési pozadí. Sloup se pak naplní hořlavým materiálem a připraví k podpálení. V stanovenou hodinu, kolem osmé večer, se z města vydá za zpěvu nábožných písní velký průvod skládající se z duchovenstva, za nímž krácejí mladí muži a děvčata ve svátečním, a postaví se kolem sloupu. V té chvíli se na okolních kopcích zapálí ohně, jež skýtají pěknou podívanou. Do sloupu se nahází tolik živých hadů, kolik se jich podařilo nasbírat, a sloup se dole zapálí pochodněmi, s nimiž asi padesát chlapců a mužů tančí kolem jako šílení. Aby hadi unikli plamenům, plazí se na vrchol, je vidět, jak se vinou po boční stěně, až nakonec přece jen spadnou do ohně; jejich zápas o život provázejí výbuchy nadšení z řad diváků. To je oblíbená každoroční slavnost obyvatel Luchonu a jeho okolí a místní tradice jí připisuje pohanský původ“. Ve svatojanských ohních, které se dříve pálily na place de Grève v Paříži, se upalovaly živé kočky v koši, sudu nebo pytli, který visel na vysokém stožáru přímo uprostřed hranice. Někdy se upalovala liška. Lidé sbírali po ohni dřevěné uhlíky a popel, protože věřili, že přinášejí štěstí. Francouzští králové byli často svědky této podívané a dokonce vlastníma rukama zapalovali hranici. V roce 1648 Ludvík XIV. s růžovým věncem na hlavě a s kyticí růží v ruce zažehl oheň, tančil u něho a poté se účastnil banketu na radnici. Ale to bylo naposled, co monarcha stál v čele pařížské svatojanské hranice. V Metách se svatojanské ohně zažíhaly s velkou slávou na promenádě a k velkému potěšení lidu se na nich upaloval tucet živých koček, zavřených v proutěných klecích. Podobně se na svatojanském ohni pekly kočky v Gapu, v departmentu Vysoké Alpy. V Rusku býval na letní hranici někdy upalován bílý kohout; v Míšni nebo v Durynsku se do ní házela koňská hlava. Někdy se zvířata upalují na jarních hranicích. Ve Vogézách se kočky upalovaly na masopustní úterý; v Alsasku je házeli na velikonoční hranici. V ardenském departmentu se kočky házely na ohně na první postní neděli; někdy je s rafinovanou surovostí zavěšovali na konec tyče a pekli zaživa. „Kočka, která představovala ďábla, nemohla nikdy dost trpět.“ Zatímco tito tvorové hynuli v plamenech, pasáči opatrovali své ovečky a nutili je skákat přes oheň, protože v tom spatřovali neselhávající ochranný prostředek proti nemocem a čarům. Viděli jsme, že se na velikonočním ohni někdy upalovaly veverky.

A tak snad lze obětní rity Keltů starověké Galie vysledovat v lidových slavnostech novodobé Evropy. Je přirozené, že právě ve Francii nebo spíše v širší oblasti zahrnované do hranic starověké Galie zanechaly tyto obřady po sobě nejzřetelnější stopy, a to ve zvycích upalovat proutěné obry a zvířata uvězněná v proutěném pletivu nebo v košících. Tyto zvyky, jak jsme právě konstatovali, se vesměs praktikují o letním slunovratu nebo kolem něho. Z toho můžeme usuzovat, že původní obřady, jichž jsou tyto zvyky degenerovanými nástupci, se konaly o letním slunovratu. Takový názor je v souladu se závěrem, plynoucím ze všeobecného pozorování ev-

ropských lidových zvyků, že totiž svátek letního slunovratu musel být celkem nejrozšířenějším a nejslavnostnějším ze všech svátků, které v Evropě každoročně slavili primitivní Árijové. Zároveň však musíme mít na paměti, že hlavními svátky roku u britských Keltů byl zcela jistě Beltane (první květen) a Hallowe'en (poslední den října); to vyvolává podezření, že Keltové z Galie konali své hlavní ohňové obřady, včetně zápalných obětí lidských a zvířecích, na začátku května či na začátku listopadu spíše než uprostřed léta.

Musíme si ještě položit otázku, co je smyslem těchto slavností. Proč se při těchto slavnostech upalovali lidé a zvířata? Jestliže správně vykládám novodobé evropské slavnosti ohně jako pokusy zlomit moc čarů upalováním nebo zaháněním čarodějnic a kouzelníků, zdá se, že z toho plyne nutnost vykládat lidské oběti u Keltů stejně. Pak ovšem musíme předpokládat, že lidé, které druidové upalovali v proutěných figurách, byli odsouzeni k smrti za čarodějnictví a poprava ohněm byla zvolena proto, že upálení zaživa se považovalo za nejjistější způsob, jak se těchto škodlivých a nebezpečných bytostí zbavit. Stejně vysvětlení by platilo i pro dobytek a nejrůznější divoká zvířata, jež Keltové upalovali zároveň s lidmi. Můžeme se domnívat, že také ona byla považována buď za zvířata očarovaná, nebo za skutečné čarodějnice a kouzelníky, kteří se proměnili ve zvířata, aby mohli strojit úklady. Tuto domněnku potvrzuje pozorování, že nejčastěji upalovanými oběťmi na novodobých hranicích byly kočky, a kočky byly snad s výjimkou zajíců zvířaty nejvíce podezíranými z toho, že jejich podobu na sebe berou čarodějnice. Viděli jsme, že se někdy na svatojanských ohních upalovali také hadi a lišky; o waleských a německých čarodějnicích se ze zpráv dozvídáme, že na sebe braly podobu jak lišek, tak hadů. Zkrátka, když si uvědomíme, kolik je nejrůznějších zvířat, jejichž podobu na sebe čarodějnice mohou brát podle libosti, bylo by snadné na základě této hypotézy vysvětlit, proč se při slavnostech jak ve starověké Galii, tak v novodobé Evropě upalovalo tolik různých živých tvorů; lze předpokládat, že všechny tyto oběti nebyly odsouzeny do plamenů jakožto zvířata, ale protože se věřilo, že to jsou čarodějnice, které pro své zločinné cíle na sebe vzaly zvířecí podobu. Toto vysvětlení starověkých keltských obětí má jednu výhodu – zavádí totiž systém a důslednost do onoho postoje k čarodějnicím, který k nim Evropa zaujímal od nejstarších časů až do doby asi před dvěma staletími, kdy vzrůstající vliv racionalismu zdiskreditoval víru v čary a učinil konec zvyku upalovat čarodějnice. V každém případě teď chápeme, proč druidové věřili, že čím víc lidí odsoudí k smrti, tím úrodnější bude půda. Modernímu čtenáři nemusí být na první pohled patrná souvislost mezi činností kata a produktivitou půdy. Snad jej uspokojí krátká úvaha: v případě, že zločinci, kteří hynou na hranici či na oprátce, jsou čarodějnice, jimž činí potěšení ničit rolníkovu úrodu sněťmi nebo ji ubíjet krupobitím, pak se jejich popravou má zajistit bohatá úroda tím, že se odstraní jedna z hlavních příčin, jež maří úsilí a ničí naděje rolníka.

W. Mannhardt vykládal druidské oběti, jimiž se zabýváme, jinak. Vycházel z toho, že lidé, které druidové upalovali v proutěných figurách, představovali duchy rostlinstva a že zvyk upalovat je byl magickým obřadem, který měl pro úrodu zajistit dostatek slunečního svitu. Zřejmě se také klonil k názoru, že zvířata, jež bývala upalována na hranicích, představovala ducha obilí, který, jak jsme viděli v jedné předchozí kapitole tohoto díla, na sebe údajně bere často zvířecí podobu. Tato teorie je nepochybně logická a Mannhardtova velká autorita zavazuje, aby byla pečli-

vě zvažena. V dřívějších vydáních této knihy jsem ji přijal; avšak když jsem ji znovu uvážil, zdá se mi ve srovnání s teorií, že lidé a zvířata upalovaní na ohních hynuli v roli čarodějnic, vcelku méně pravděpodobná. Ve prospěch tohoto názoru mluví svědectví lidí, kteří tyto svátky ohně slaví; neboť jeden oblíbený název pro zvyk pálení ohňů zní „pálení čarodějnic“, někdy hoří v ohních figury čarodějnic a ohně, uhlíky či popel skýtají, jak se předpokládá, ochranu proti čárům. Na druhé straně je možno uvést jen velmi málo dokladů svědčících o tom, že by lidé považovali figury či zvířata upalovaná v ohni za představitele ducha rostlinstva a že by hranice byly slunečními kouzly. Zejména pokud jde o hady, kteří bývali upalováni ve svatojanském ohni v Luchonu, neznám žádný spolehlivý doklad o tom, že by v Evropě byli hadi považováni za vtělení ducha stromu či ducha obilí, ačkoliv v jiných částech světa nebylo zřejmě toto pojetí neznámé. Vzhledem k tomu, že lidová víra v proměňování čarodějnic ve zvířata je tak všeobecná a hluboce zakořeněná a strach z těchto zlověstných bytostí je tak silný, zdá se mi bezpečnější předpokládat, že kočky a jiná zvířata, jež bývala upalována, umírala jako vtělení čarodějnic, a nikoli jako představitelé duchů rostlinstva.

**James
George
Frazer
ZLATÁ
RATOLEST**

Z anglického originálu The Golden Bough
vydaného nakladatelstvím Macmillan and Co.
v Londýně roku 1960

přeložili Erich Herold a Věra Heroldová-Šťovíčková

Slovo úvodem napsal Josef Kandert

Vysvětlivkami a rejstříkem doplnili

Erich Herold, Věra Heroldová-Šťovíčková, Michal Wernisch

Přebal a vazbu navrhl Vladimír Nárožník

Na přebalu použito citátu z Vergiliovy Aeneis

v překladu Otmara Vaňorného

Graficky upravila Jiřina Vaclová

Vydala Mladá fronta jako svou 5559. publikaci

Redaktorky Jiřina Vaclová a Jaroslava Jiskrová

Výtvarný redaktor Bohuslav Holý

Technický redaktor Vladimír Vácha

Sazba Petr Jančík, Votobia

Vytiskla tiskárna FINIDR, s. r. o., Český Těšín

Vydání druhé. 640 stran. Praha 1994. 12/13